

APROPÓ

Szentpály-Juhász Miklós

LEGÚJABB TALÁLKOZÁSAIM A SZABADSÁGGAL

„És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebsegue, mert végképp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták –:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?”

Márai Sándor: *Mennyből az angyal*

A megközelítés nehézségeiről

„A tudomány és a művészet között nincs lényegi különbség. Mindkettő ugyanabból a forrásból táplálkozik: a belső emberi ösztönzésből, hogy előrehaladjunk, hogy magasabbra emeljük a fejünket” – mondta Bay Zoltán, aki radar segítségével először mérte meg a Hold-Föld távolságot.¹

A tudomány a maga módszereivel, feltételeivel és kívánalmaival keveseknek való, „elit” foglalatosság: a hétköznapi ember számára nem átélhető. A tudomány eredményeit azonban mindannyian élvezzük – vagy szenvedjük.

A történettudomány alkalmas lehet arra, hogy fejünk magasabbra emelésében segítsen. Ám nagy kérdés, hogy eredményei miként terjednek el, hogyan hatolhatnak be a társadalomba. Az egyik lehetséges megoldás, hogy „narratíva” lesz belőlük, amit a mindenkori politikai kommunikáció használ végsősoron „a hatalom megragadása és megtartása” érdekében. E tekintetben a történelem leértékelődésével találkozunk nap mint nap, hiszen a tudomány művelőit is rendre ott találjuk a narratívaképzők között.

A másik lehetőség, hogy a történelem a „végfelhasználónál” a szó klasszikus értelmében vett legenda (*liber legendus*, olvasandó könyv),

¹ Idézi KÉPES Gábor, *A sci-fi reneszánsza*, Szépirodalmi Figyelő 2008/1., 52.

egyfajta példázat lesz, amely eligazít, tanulságot szolgál, összeköti az egyént a közösséggel, gyökeret és identitást ad.

A létező szocializmus és benne a gulág történelme a maga radikális valóságában a 20. század egyik legalapvetőbb története. Megismerésével kapcsolatban rengeteg nehézséget kell legyőznünk. Kétséges az írott források megbízhatósága: a vádak és jegyzőkönyvek keletkezési körülményei, az ideológiai körítés, ami mindent beborít, átjár, ám ha a dolgok érdemét akarjuk megérteni, egyszerre továtúnk. M. Kiss Sándor találó gondolatával: „hosszú időn keresztül rágtuk át magunkat egy kásahegyen, amiről később kiderült, hogy még kása sem volt”.²

A másik nehézség az, hogy a világunktól teljesen idegen dolgokkal vagyunk kénytelenek szembesülni, és emiatt nem tudunk behatolni az efféle rettenetes események lényegébe. Ez egyszerűen nem emberi dimenzió. „Valahányszor, ha bárki feltette a kérdést – »Na és hogyan élted túl a hosszú rabságot?« –, minden esetben szinte reménytelennek tartottam az egyes momentumok felvillantását és a valóságnak megfelelő érzések felkeltését. [...] Miként lehet például annak, aki életében párszor már sietett haza vacsorázni, mert éhes volt, világossá tenni, hogy »én-mi« éveken át folytonosan éhezünk?! Vagy akinek néhányszor már fázott félcipőben a lába télen, annak mit jelent mínusz 40-60 Celsius-fokban egyáltalán élni?” – írja Menczer Gusztáv (*A Gulág rabtelepei*, Századvég, Budapest, 2007, 27).

Tegyük ehhez hozzá Gyarmati György történész szavait is az előszóából: „Azt szokták mondani, hogy nem lehet ésszel felfogni a tömegszerencsétlenségek, még kevésbé a tömeges – százezres, milliós – emberpusztítások szörnyűségeinek teljességét. Nem érzéketlenség okán, hanem mert véges ez irányú értelmi-emocionális kapacitásunk, és egy ponton túl a nagyságrend kontraproduktívvá tompítja a felfogó- és beleérző képességet. A fogalommmá szublimálódó tömeges szörnyűségek inkább érzékelhetők, ha ezekből egy-egy konkrét, hús-vér eset kerül az elbeszélés középpontjába.” (7)

² M. Kiss Sándor, *Utak 56-boz, utak 56 után. Válogatott cikkek, esszék, tanulmányok (1981–2005)*, Mundus, Budapest, 2006, 446.

Ezért van szükségünk tanúkra. Nem is untatnám az olvasót mindazon problémák felsorolásával, amelyek a memoáriródalom természetéből adódnak a saját szerep értékelésétől a visszaemlékezés körülményeire át az emlékező személyig. A visszaemlékezés maga az ember. Eként a történelemnek és a történelemmel foglalkozó laikusnak is így kell találkoznia vele: érdeklődéssel, illendő körütekintéssel és figyelemmel.

A civilizáció lerombolása

„A kommunizmus megszámlálhatatlanul sok bűnt követett el: először is a szellem ellen, de az egyetemes kultúra és a nemzeti kultúrák ellen is. Sztálin százszámra romboltatta le a moszkvai templomokat; Ceaușescu tönkretette Bukarest történelmi városmagját, hogy nagyzó építményeket emeljen a helyébe fellengzős távlatokkal; Pol Pot kőről kőre lebontatta a Phnom Penh-i székesegyházat, és a vadon martaléknak vetette oda Angkor templomait; a maoista kulturális forradalom idején fölbecsülhetetlen kincseket zúztak szét és égették el a vörösgárdisták. Mégis, bármilyen súllyal nehezednek ezek a pusztítások az érintett nemzetek és az egész emberiség jövőjére, ugyan mit nyom a latban emberek, férfiak, nők, gyerekek tömeges legyilkolása mellett?”³ Stéphan Courtois szavai jól érzékeltetik mindazt a hatalmas rombolást, amit a létező szocializmus végbevitt.

A kommunizmus egy új és jobb világ kiépítését ígerte. Követői egy messianisztikus önképtől vezérelve úgy gondolták, hogy ennek megvalósítására ők a legalkalmasabbak. Minden másnak pedig pusztulnia kell, hogy az új világ eljöhessen. Ezzel útjára indították az emberiség történetének egyik legrettenetesebb rémálmát: egy rendkívül hatékony elnyomó gépezetet építettek ki, amelynek maguk az alkotók sem tudtak parancsolni, s a működtetők döntő többsége egy idő után maga is a fogaskerekek között találta magát. Ezt járja körül Gereben Ágnes *Beszélgések a gulágról* című (Helikon, Budapest, 2008), rendkívül értékes könyvének első részében.

A létező szocializmus kiépülésével párhuzamosan – mint annak elengedhetetlen velejáróját és a mibenlétét leginkább visszaadó tényezőt

³ Stéphan COURTOIS – Nicolas WERTH – Jean-Louis PANNÉ – Karel BARTOSEK – Jean-Louis MARGOLIN – Andrzej PACZKOWSKI, *A kommunizmus fekete könyve*, ford. BENYHE János, Nagyvilág, Budapest, 2000, 11.

– mutatja be ennek az elnyomó rendszernek a létrejöttét a maga vallatószobáival, specializálódott erőszak szervezeteivel és hatalmas börtöntelepeivel. A rendszer az első pillanattól úgy tekintett a „tisztogatásokra”, mint az új világ elhozatalának leghatékonyabb eszközére.

A második rész a népi történetek rendkívül változatos okait mutatja be. „Az ellenség mint osztály megsemmisítésének” elve alkalmasint csatlakozott az etnikai és vallási jellegű tisztogatásokhoz, melynek gyakorlatát a történelem a krími tatárok és a pünkösdisták példáján keresztül vázolja föl, majd a Szovjetunióban zajló zsidóüldözés néhány fejezete árnyalja tovább ezt a képet. Hasonlóan tanulságos a hadifoglyok, külföldről deportáltak sorsa is.

A Gereben Ágnes által megszólaltatott tanúk vallomásai különböző nemzetiségű, más-más indíttatású emberek történetei a gulágról, és egyszersmind – ha szabad így mondani – kalandjai a szabadsággal. Mi mindenre képes az ember, ha keresi a szépet és a jót, ha keresi az igazságot! Ám e történetek többsége nem a mai értelemben vett sikertörténet, hiszen ritkán találkozhatunk happy enddel. Sokkal inkább egy-egy emberséges ember történetét ismerhetjük meg, aki újra meg újra az általunk szinte számon sem tartott dolgok értékét mutatja meg nekünk. Nem állom meg, hogy ne idézzem fel az egyik beszélgetés részletét:

Tény, hogy Leningrádban a háború végétől egészen 1952-ig elképesztő mennyiségű amerikai filmet játszottak. Talán azért, mert Sztálin nagyon szerette ezeket. Döbbenetes hatással voltak ránk, fiatal srácokra. Habzoltuk egy ismeretlen, eszméletlenül vonzó és biztos alapokon álló világ üzenetét.

Míg élek nem felejttem el például azt a jelenetet, amelyben a nyári szünetre gazdag bácsikájához utazó amerikai iskolás lányt az unokafivére meghívja egy kávéházba. Üldögélnek a csésze kávé mellett, és szép lassan szövődik a szerelem. Irtó izgalmas volt! Én azonban képtelen voltam a cselekményre figyelni, mert a fiú megkérdezte a lányt:

– Kérsz cukrot?

– Ó, hogyne – mondta a lány, és hanyagul kivett egyet az asztalon lévő cukortartóból. És a cukortartó ott maradt! Érti?! Egészen

egyszerűen otthagyták az asztalon! Tátva maradt szájjal, letaglózva figyeltem. És azt kellett látnom, hogy ebben a kávéházban minden egyes asztalon van egy teli cukortartó! És mindenki annyit, akkor vesz belőle, amennyit és amikor csak akar! El tudja képzelni, hogy mit éreztem? (328)⁴

Vajon mire tartjuk mi a cukortartót, és a szovjet rendszerhez képest biztos alapokon álló világ üzenetét...?

A kötetet szó szerint „felejthetetlen” fényképek illusztrálják – mindegyikük felér egy-egy tanulmánnyal. Mind közül hadd emeljem ki Zinovjev utolsó fényképét, amely kivégzése előtt készült. A veterán bolshevik maga is tevékenyen kivette a részét a gépezet kiépítéséből, s most a végletekig meggyötörve, összetörve, megroppantva néz a lencsébe közvetlenül azelőtt, hogy maga is a rendszer fogaskerekei közé került volna. Ugyan, mi járhatott a fejében?

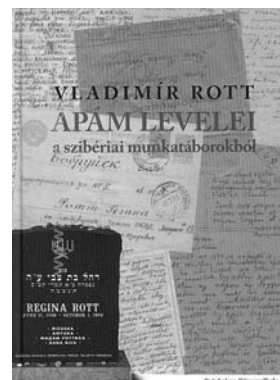
Gereben Ágnes könyvének nagy értéke a személyes emberi sorsok megtalálása és felmutatása. Olvasandó könyv.

A család emlékezete

Vladimír Rott azok közé tartozik, akik nem felejtnek. Az *Apám levelei a szibériai munkatáborokból* című könyvből (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2007) egy tiszteletre méltó zsidó család képe bontakozik ki a maga egyszerű és praktikus életszemléletével.

A szülők az I. világháború napjaiban ismerték meg egymást. Róth Ferenc katonaként szolgált, és egy falusi kocsmában összefutott a kocsmárosné tizenkettedik gyermekével, az akkor tizenhat esztendőes Spielberg (Spielberg) Reginával. Éltre szóló szerelem alakult ki közöttük, ám ez a szerelem csak kilenc esztendővel később teljesedhetett be, mert Ferencnek hét testvér közül a legidősebbként segítenie kellett a többiek pályakezdését is. A fiatalember Miskolcon erdésznek tanult, és fizetéséből szép lakást bérelhetett az összeházasodó pár. 1929-ben megszületett első fiuk, Józsi. Következett a gazdasági világválság, és Róth Ferenc fejében végzetes elhatározás született meg: ki kell vándorolni abba a csodálatos országba, amelyben az egyenlőségen és a bőségen alapuló új világrend épül, s amelyről oly sok szépet és jót hallottak

⁴ Beszélgetés Jurij Handlerrel, a neves orosz ellenzékivel.

– a Szovjetunióba. Regina asszony nehezen állt rá a dologra, de végül 1931-ben neki-vágtak az útnak. Az első kellemetlen meglepetések után a család Bobrujszkban telepedett le, ahol a családfő a helyi faüzemben kapott munkát. Rövidesen megszületett második gyermekük, Vladimír. Aztán 1938. július 4-én az NKVD egy „csisztká” alkalomával letartóztatta Róth Ferencet, aki a kihallgatás és kínzás hatására „bevallotta”, hogy a „nép ellensége és kártevő”, majd elnyelte a gulág.

A Szovjetunió gulágon raboskodó állampolgárai időről időre küldhettek haza levelet, majd kaphattak otthonról csomagot is, ami gyakran a túlélést jelentette. Róth Ferenc első levelei csak a legszükségesebbekre szorítkoznak. Aztán, ahogyan azt a néhány hónapos átfutással dolgozó szovjet posta és cenzúra lehetővé tette, az innen-onnan szerzett mindenféle nyomorúságos papírokra magyar nyelven írt levelekből az olvasó előtt egy sajátos monológ bontakozik ki: az élet apró-cseprő dolgaitól a gyermeknevelésen át a közösen megélt szerelem, az élet nagy kérdéseinek felidézéséig. A szenvedés, amit megismerhetünk, nem fizikai – bár utalásokat találhatunk rá bőven –, hanem az elszakított szeretet kétségbeesése.

Ahogy napjaink pszichológusai mondják: a család védőfaktor. Segít, hogy az ember hosszú és örömteli életet éljen – és olyan élethelyzetben, mint a gulág, az öröm és a remény maga a túlélés:

Jól esik, hogy papíron beszélgethetek veled. Olyan gyönyörű volt az utolsó leveled! Úgy érzem, ez az első részletes levél tőled, mióta a sors elválasztott minket egymástól. Biztosra veheted, hogy az ilyen levelekkel meghosszabbítod az életemet, és könnyebben elviselem a szenvedést. Egyszer majd csak kivergődöm a nyomorúságból és visszatérek hozzád. (69)

Róth Ferencnek esendő emberként lehetett sok hibája, de szerette a feleségét és a gyermekeit. Amikor annyi elvált családdal találkozunk nap mint nap, különösen érdemes figyelni a leveleiben megfogalmazódó szeretetre, tiszteletre, a gyermekek iránti felelősségre és az amiatt érzett bánatra, hogy nem vehet részt a nevelésükben. Bár letöltötte a rá

rótt tízéves kényszermunkát, nem térhetett vissza családjához. Röghöz kötve, bár szovjet mércével mérve jól fizető állásban, elképzelhetetlenül nehéz körülmények között dolgozott tovább egy tajgai erdészetben még két évet, amikor is egyik felmérő körútján nyomtalanul eltűnt. Családjának később sikerült nyugatra mennie, s itt megélhették mindazt, amiről Róth Ferenc csak álmodhatott.

Vladimír Rott ezekkel a szavakkal zárja apja levelei elé írott bevezetőjét: „Olvasóm, azt hiszem, ha rosszul érzed magad, a legjobb orvosra rá, ha megismered másvalakinek, egy hozzád hasonló embernek a sorsát, vagy megpróbálsz beleképzelni magát a helyzetébe.” (10)

Ember és túlélés

A határhelyzetekben élesen vetődnek fel az élet drámaian nagy kérdései: miért élünk, mivégre élünk, hogyan élünk? Mi az értéke egy szelet kenyérnek? Hogyan lehet túlélni mindent – de szó szerint mindent? Mi a bátorság és mi a szeretet?

Magyarország '43-as határai közül jó 700 000 ember került ki a Szovjetunióba hadifogolyként, a „málenkij robot” deportálásainak részeseként, vagy – mint Menczer Gusztáv is – az előkészített rendszer lehetséges ellenségeit „kiemelő” „biztonsági óvintézkedés” részeként. Az elmúlt negyven esztendőnek köszönhetően az ő történetük erősen megfakult a közgondolkodásban.

Menczer története a magyar középosztály 20. századi pokoljárásának egyik jellemző története. Egy szépreményű, tehetséges fiatalember, szerető családdal, meglehetősen kényelmes anyagi körülmények között. Orvosnak készül, s emellett atletizál, komoly eredményei vannak. Jön a háború, s ez a világ egyszerre széttörik és eltűnik. Katonaként a nyilasok dezertálásért választás elé állítják: vagy kivégzik, vagy elvégez egy különleges tanfolyamot. A rádióskiképzésből persze érdemben nem lesz semmi. Arra azonban „jó”, hogy a neve felkerüljön egy listára, amely a hírhedt szovjet kémelhárító szervnél, a Szmernél landol. A következmény: kihallgatás – használható tolmács nélkül –, kínzás és verés, meg egy 319 oldalas jegyzőkönyv. Az ítélet tíz év lágermunka.

Következett a leírhatatlan, elbeszélhetetlen szállítás: az összezsúfolt vagonból az alatt a három hét alatt, amíg a vonat Csapról elvánszorgott Harkovba, tizenegy halottat vittek el. Egy elképzelhetetlen új világ fogadta magába:

Közel egy évtizedet elzárt helyen voltam, számomra először idegen és ismeretlen kultúrkörben, elképzelhetetlen éghajlati viszonyok között. Ez alatt az idő alatt szinte sohasem lehettem egyedül, legalább százféle nációjú, majdnem ugyanennyi állampolgárságú, sokféle vallási körhöz tartozó, más-más általános műveltséggel (vagy annak teljes hiányával) rendelkező rabtársaim körében. Mivel mindenkinek azonos célja volt – túlélni a borzalmakat, ki így, ki úgy dolgozta ki a saját stratégiáját. A legegyszerűbbet és a legbiztonságosabbat. Az egyiknek sikerült, a másiknak nem. Az utóbbi elpusztult. (27)

Menczer Gusztáv is kialakította a maga stratégiáját:

Mindenekelőtt kreáltam magamnak egy reggeli, egy napközbeni és elalvás előtti imát. Egyértelmű lett, hogy a legfontosabb a Jóistenrel való állandó kapcsolat.

Ezt követően megállapítottam, hogy helyzetem instabil, rabtartóimnak tökéletesen ki vagyok szolgáltatva. Ezt el kell fogadni, ellen semmilyen formában nem lázadok, túl nem dramatizálok!

Minden munkát, amire kényszerítenek, el kell végezni. Ha a szakmában dolgozhatok, csakis Hippokratész esküjét tarthatom be. A lehető legtöbb párián, a legmesszebbmenőkig segíteni kell. Itt minden vezető abban érdekelt, hogy dolgozni kell étlen-szomjan, erőn felül. [...] pihenésre, az életre senkitől sem kaphatnak méltányosságot. Csakis a fehér köpenyesektől. Ez érvényes minden rabra, de elsősorban a honfitársaimra.

Minden lehetőséget meg kell ragadni, hogy szellemileg is elfoglaljam magam. Ez lehet beszélgetés egy nálam műveltebbel és a legegyszerűbb analfabétával is, mert olyan ember nem lehet, bárki is legyen, hogy ne kaphassak tőle valami fontosat. Továbbá olvasni, szerzőtől függetlenül és bármit, ha hozzájutok. Az orosz nyelvet meg kell tanulni. Ugyanakkor fel kell idézni és magamban ismételni mindent, amit valaha tanultam. Legyen az vers, irodalmi alkotás bármilyen nyelven. (30)

És még egy fontos szempont:

[...] gondolkodni, feldolgozni az átélt borzalmakat, rendszerezni a belső rendszert, logikát keresni (mintha az ember tűt keresne a szé-

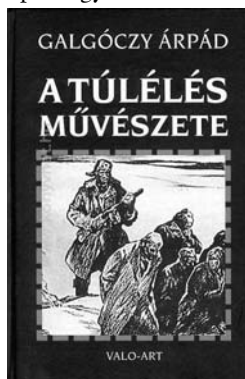
nakazalban), volt elég idő. Lényegében azt a módszert követtem, amit Harkovban, a börtönkórházban egy idős rabbitól tanultam. Az élet a legbonyolultabb dolog a világon. Csakis leegyszerűsíteni szabad, semmi esetre sem tovább bonyolítani. (33)

Menczer fiatal medikusként a fizikai munkát végző raboknál lényegesen jobb helyzetben volt, ám a véletlen akár percről percre felboríthatott mindent, s halálos veszélybe sodorhatta a még oly megbecsült orvost is. Egy alkalommal például in flagranti találta a táborparancsnokot egy női rabbal – néhány óra múlva már erdőt irtott a tajgán lehetetlen és teljesíthetetlen feltételek közt. Egy másik alkalommal részeg őrei üztek vele életveszélyes tréfát. Ám őt vagy lélekjelenléte, vagy lekötélezettjei kihúzták a „helyzetből”.

Érdeemes felfigyelni arra a körülményre, hogy a gulágon a kultúra, a szellemi táplálék is a túlélés elengedhetetlen része, vagy hogy a korábbi kifejezésnél maradjunk: védőfaktor. Menczer Gusztáv a gulágon olvassa el Tolsztoj „Leó” *Háború és békéjét*, s örök szerelmese lesz az orosz nyelvnek: hazatérte után sokáig szinkrontolmácsként keresi a kegyérét.

Ez a szellemi teljesítmény viszonylag ritka jelenség, ám nem példátlan. Egy másik akkori fiatalember, Galgóczy Árpád egy orosz irodalomtörténészről tanult oroszul a táborban, s hazatérte után mind a mai napig leghitelesebb *Anyegin*-fordításunkat készítette el – olyan nagyságokat túlva felül, mint Áprily Lajos. Az orosz irodalom magyar nyelven addig soha meg nem szólaló, a hazai közönség előtt ismeretlen költőinek egész sorát tette hozzáférhetővé lágerbeli tartózkodásának „köszönhetően”.

Regényes önéletrajzának eddig megjelent első két kötete, a *Túlélés művészete* (Valo-Art, Budapest, 2007) és a *Fények a vaksötétben* (Valo-Art, Budapest, 2008) erőteljes tanúságtétel egy másik védőfaktor, a közösségi, s ezen belül a nemzeti összetartozás mellett. 1945-ben a fiatalembernek és barátainak elszámolnivalója volt a Magyarországra benyomuló szovjet csapatokkal: tönkretették és öngyilkosságba kergették édesanyját. Romantikus összeesküvésük egy frissen belépett új tag ügyetlensége miatt tragikus balfordulatot vett: mindannyian az NKVD

kezére kerültek. 1947 végén került ki a Szovjetunióba, így a háború utáni korszak legnagyobb éhínséggel teli korszakát elkerülte – bár az éhezéssel neki is kijutott.

Ő beszéli el, hogy ahol egy magyar ember „pozícióba” került a lágerben, legyen szó műhelyfőnökségről egy asztalosüzemben, egy fontos orvosi beosztásról egy kórházban, vagy rajzolóként előnyökhöz jutott élelem vagy dohány terén, azonnal igyekezett maga mellé gyűjteni és segíteni a társait. Honfitársaink sokszor egész napi kenyéradagjukról mondtak le, hogy cserébe a „csomagosoktól” beszerezhessék sársgaságban szenvedő bajtársuknak a megfelelő élelmiszert.

A hazára való emlékezés, a magyar nyelv használata, az otthonról folytatott beszélgetés reményt adott, hogy igenis létezik egy másik világ a táboron túl, az otthon világa. Képzeljük el a Menczer Gusztáv által említett történetet: mit jelenthetett Szibériában a munkatáborban kultúrprogramként bemutatott, az új szocialista kultúrpolitika szellemében készült, erősen vonalas Erkel-film, amelyben felcsendült a himnusz: „Isten, áldd meg a magyart”...

Van-e tanulság?

Mi lenne a történelem? A Joyce-féle rémálom, amiből megpróbálunk felébredni? Vagy a politikában napi taktikai hasznót keresőknek a változó igények szerint változó narratívái? Egyik sem. A história az élet tanítómestere, hiszen emberségünkről szól. Csak az a história lesz legenda – amit el kell olvasni, ami igaz. Igaz, ha az igazság megközelítésének vágyával, az igazság megismerésére nyitottan, s ezért óvatosan és kritikusan, illendően figyelmesen közelítünk hozzá, ha hagyjuk a tanúságtévőt szólani, s nem a saját koncepcióinkat kérjük rajta számon. Ha ekként próbáljuk felfedezni, rá kell jönnünk: a gulág története kimondhatatlan, elbeszélhetetlen történet. Nem olvasható könnyen, és nincs benne helye a szeméremnek, amikor kannibalizmussal, mézárlassal, bestiális erőszakkal, önjáróvá lett, manifesztálódott kegyetlenséggel, az emberi nem végletes lealjasodásával, megnyomorodásával szembesülünk.

Mi a tanulság? Először: az eszme és a rendszer tökéletes elutasítása. Nemcsak politikai, hanem morális, emberi értelemben: mert aljas, pusztító, életidegen. Meg kell ismerni, meg kell érteni, át kell érezni, és ellene kell neki mondani. Ellene kell mondani a létezett szocializmus elméletének és gyakorlatának: minden kísértésének és cselvetésének. Soha semmilyen módon nem igazolhatjuk a gyilkosok tetteit, és nem adhatunk felmentést azoknak. Ebben van az egykori tanúk, illetve a mindenkori írástudók és olvasástudók mérhetetlenül nagy felelőssége.

Ennél is fontosabb azonban, hogy megértsük: az emberi méltóság és a szabadság az ember elidegeníthetetlen joga, és bizonyos értelemben kötelessége. Ha meg akarjuk találni azokat a pontokat, amelyek egy szabad (szuverén és jogállami) Magyarország, azaz a gyökereire és összetartozására büszke, toleráns, európai köztársaság polgárait összekötik, mindenképpen érdemes figyelniük az előttünk járók életrehalálra szóló kalandjait a szabadsággal – vagy ha tetszik, a szabadság hiányával.

Ezért a létező szocializmus, s vele a gulág koncentrációs táborainak története alapvető történet. Olyan történelem, amellyel mindenképpen találkozunk kell – nekünk, akik „örökségbe kaptuk a Szabadságot”.

Apropó Galgóczy Árpád: *A túlélés művészete*, Valo-Art, Budapest, 2007; Galgóczy Árpád: *Fények a vaksötétben*, Valo-Art, Budapest, 2008; Gereben Ágnes: *Beszélgetések a gulágról*, Helikon Kiadó, Budapest, 2008; Menczer Gusztáv: *A Gulág rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere*, Századvég Kiadó, Budapest, 2007; Vladimír Rott: *Apám levelei a szibériai munkatáborokból*, ford. Király Zsuzsa, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2007.

(A szerző történész)